

L'important és “influir” d'alguna manera en un àmbit de lectors. Per “influir” no entenc “adoctrinar”: més aviat, incitar a la reflexió.» Aquest és, al capdavant, el gran mèrit de *La desconexió valenciana* de Toni Mollà, que incita a la reflexió i ens fa pensar. □

La identitat com a cultura política

Pau Viciano

La formació d'una identitat. Una història de Catalunya

Josep Fontana

320 pp., 2014, Vic, Eumo Editorial

Va ser el 1934, fa vuitanta anys, que eixia a la llum el primer volum de la *Història de Catalunya* de Ferran Soldevila. S'afegia així a la *Història nacional de Catalunya* que, en 1922, havia començat a publicar Antoni Rovira i Virgili. Tot i les semblances entre aquestes iniciatives —les dues obres sintetitzaven les aportacions historiogràfiques més valuoses en una perspectiva modernitzadora—, el cert és que la història de Soldevila era la primera escrita per un historiador reconegut i de formació acadèmica. Des d'aleshores s'han publicat diverses històries de Catalunya i dels Països Catalans, però es tractava d'empreses col·lectives, en diversos volums, que confiaven cada període cronològic a un especialista. No ha estat fins ara que un altre historiador de

trajectòria científica prestigiosa, anant més enllà del seu reducte acadèmic, com va fer aquell il·lustre medievalista, ha emprès el repte intel·lectual d'escriure tot sol una nova història de Catalunya, des dels seus orígens carolingis fins a l'actual procés sobiranista. Un veritable mestre en l'època contemporània com Josep Fontana ha assumit, així, una tasca que difícilment pot rebre una altra qualificació que titànica: endinsar-se en el bosc de personatges, fets i processos del passat per fer-los intel·ligibles al lector actual. Però no es tracta només de divulgar, de fer accessibles els coneixements històrics, sinó de dotar-los de sentit per als seus conciutadans. La bona història, al capdavant, sempre parla del present. I, de fet, com el mateix Fontana reconeix, la idea d'escriure el llibre va sorgir arran de la gran manifestació independentista del 2012, una mobilització de base popular que se situava en el mateix solc que la de 1977, en una llarga continuïtat d'afirmacions col·lectives que van molt més enllà de la conjuntura actual. L'historiador el que pretén és explicar el llarg procés de construcció d'una consciència catalana que es troba en el rerefons dels esdeveniments que formen l'escuma política del present.

Aquesta història de Catalunya, doncs, està animada per una «intenció última» que comparteix el tremp cívic de Soldevila. Òbviament, des d'una concepció de la història i uns posicionaments ideològics molt diferents, tant com poden ser-ho els referents marxistes i el republicanisme liberal. Unes diferències que no exclouen el reconeixement del mestratge que, en uns moments molt difícils, va representar l'obra i la dimensió cívica de Soldevila, a qui Fontana no dubta a situar al costat de Vicens Vives i de Pierre Vilar. Entre la història de

Catalunya del gran historiador noucentista i la que ara es publica hi ha, doncs, uns fils subterranis de continuïtat que tenen a veure sobretot amb aquesta «intenció última»: exposar als lectors —als ciutadans— el llarg procés de formació de la consciència del poble català, la seua pervivència secular malgrat tota mena d'adversitats i la voluntat col·lectiva de projectar-se cap al futur. D'aquesta consciència, Fontana en diu «identitat», però té poc a veure amb cap mena de caràcter nacional de contingut precís i fixat des d'un temps immemorial, o des de Carlemany. Si en historiadors com Soldevila, malgrat la voluntat d'elaborar una historiografia científica, encara es poden albirar reflexos d'una concepció de la nació d'arrels romàntiques, per a Fontana la «identitat» és basteix al voltant d'una cultura política de tendència «democràtica», inseparable també d'una adhesió popular a la llengua. Es tracta, doncs, d'una «mentalitat col·lectiva» producte de l'assimilació d'una llarga experiència històrica i no de cap reciclatge d'un boirós *Volksgeist* suposadament primigeni i autèntic.

El procés de construcció de la identitat catalana, entesa en aquest sentit polític, tenia arrels medievals, però va assolir una nova dimensió al segle XVII, amb esdeveniments tan significatius com la Guerra dels Segadors. En aquells moments, la divergència entre Catalunya i Castella es faria clarament palesa. El Principat —i tot i que de manera més desdibuixada, els altres territoris de la Corona d'Aragó— se situava en una tradició política que, amb les reserves per evitar anacronismes apresats, pot considerar-se «constitucionalista». Els contrapesos que hi trobava el poder reial, les institucions representatives i les garanties legals situaven Catalunya en un

nivell semblant al d'Anglaterra i els Països Baixos, i en qualsevol cas en contrast amb l'autoritarisme monàrquic, ja de signe absolutista, que caracteritzava Castella i França. En aquest sentit, Fontana no es cansa de denunciar el mite del reformisme borbònic, la interessada idea que la uniformitat política hauria estat el preu a pagar per la modernitat econòmica i social. L'autor no sols defensa que el creixement econòmic i la modernització catalana del Set-cents van produir-se *malgrat* els Borbons, sinó que les institucions representatives catalanes, tot i ser de l'*Ancien Règime*, podrien haver evolucionat —com advertia també Ernest Lluch— en el mateix sentit que les angleses o neerlandeses. La creació de l'Estat centralitzat, d'una Espanya monolíticament castellana, no impediria que l'impacte de la industrialització ampliàs les diferències socials i econòmiques que separaven Catalunya de Castella. Tot al contrari, aquestes diferències diguem-ne estructurals estarien a la base d'una conflictivitat renovada, que manifestava les dificultats de l'encaix de Catalunya en l'entramat polític espanyol, amb les formes de conscienciació que se'n derivaven. Les guerres dels Segadors i de Successió —on es reactivarien les velles solidaritats de la Corona d'Aragó—, serien seguides, ja en època contemporània, pel desafiament del liberalisme popular, el republicanisme, l'antifranquisme i, a hores d'ara, les mobilitzacions independentistes. Fins i tot quan la població de Catalunya, tant els sectors dirigits com els populars, més va esforçar-se a participar en el projecte nacional espanyol, no va deixar de manifestar-se la dificultat d'aquesta integració. Cal remarcar, en aquest sentit, que l'autor estalvia als lectors les sinuositats acadèmiques —i ideològiques— del debat

sobre la «feble nacionalització» espanyola. Fontana no basa la seua història en la «nació», entesa com un concepte de contorns tallants, sinó que es decanta més aviat per la noció més flexible de «poble». No es tracta, doncs, de datar en quin moment es consideraven els catalans de nació espanyola, ni d'aixecar una frontera insalvable entre el regionalisme i el nacionalisme. El que resulta significatiu és que, fins i tot en els moments que els catalans se sentien i es deien de nació espanyola, continuaven actuant i veient-se com un poble diferenciat i que aquesta manera de viure la seua «espanyolitat» topava amb el rebuig i l'hostilitat d'Espanya, o si es prefereix, de les elits de matriu castellana que construïen l'Estat centralitzat i el legitimaven amb un discurs nacionalista excloent.

La narració d'aquesta trajectòria històrica –de fet el llibre és un gran exercici de narració política contextualitzada socialment– segueix unes línies ben definides que eviten al lector no especialista el perill de perdre's en els viaranyes de la recerca acadèmica. Evidentment, l'explicació no exclou els matisos i les tendències contradictòries del passat, però constitueix una síntesi vigorosa que trasllada als ciutadans els assoliments d'un coneixement històric contrastat, que es recolza en l'ampli abast de la bibliografia que ha fet servir l'autor. Sense prendre's totes les llibertats que hauria permès el gènere assagístic, *La formació d'una identitat* és una síntesi entenedora destinada a donar gruix històric a una realitat candent. És inevitable que els diversos especialistes, cadascú segons el seu període històric, puguen trobar que l'obra els suggereix d'altres aproximacions alternatives, buits bibliogràfics i fins i tot motius de discrepància. De fet, l'autor fa peu amb major

seguretat quan arriba al terreny de la seua pròpia especialitat, la història contemporània. Però no s'ha d'oblidar que, en una obra d'aquesta magnitud, el que compta és la perspectiva general, el balanç global, i el resultat és plenament reeixit.

Ara ja sabem que un mestre amb la trajectòria de Josep Fontana pot ser qüestionat amb el dicteri d'«essencialista» per basar una història de Catalunya al voltant de la «identitat». Des de tribunes de la premsa, algun intel·lectual autoanomenat «no-nacionalista» s'ha permès de donar lliçons de teoria i metodologia històrica per desautoritzar com a essencialista aquesta brillant i ponderada síntesi, que és, caldria recordar-ho, *una* història de Catalunya, no *la* Història de Catalunya, amb majúscula. No és la primera vegada que succeeix, i alguns dels seus col·legues de l'acadèmia espanyola han fet servir displicentment el qualificatiu de «nacionalista» per denunciar la «deriva» d'aquest historiador d'inspiració marxista. El passat és un terreny molt vast i mai no es podrà abastar en la seua complexitat. La història «total» no és parlar de tot a propòsit de tot. L'historiador –quasi fa vergonya haver-ho de repetir, però convé recordar-ho a alguns «no-nacionalistes»– ha de triar la rellevància dels fets i dels processos segons les seues conviccions, les científiques i les altres. Tothom té un punt de vista, però no tot s'hi val. La història no és una «ciència freda», però al capdavant ha d'aspirar a ser una ciència, per bé que «inexacta». Així les coses, partir de la realitat del present per buscar en el passat els orígens i les explicacions no pot assimilar-se a una defraudació del deure de l'objectivitat: això era, al capdavant, el que es proposava Marc Bloch i repetia Pierre Vilar. Aquest llibre, doncs, és ciència, però també és una arma,

i això és el que els molesta. Perquè el coneixement de «les dimensions més profundes de la vida social» —com conclou l'autor— pot reforçar «aquesta voluntat de seguir essent nosaltres mateixos, contra totes les negacions i contra tots els desafiaments». □

Independència i interdependència (entre les literatures castellana i catalana)

Carles Cabrera

De Cataluña y España. Relaciones culturales y literarias (1868-1960)

Adolfo Sotelo Vázquez

628 pp., 2014, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona

El terreny que Adolfo Sotelo Vázquez (Madrid, 1953) té més ben apamat com a docent i investigador coincideix de ple amb el que es reporta en aquest assaig: el de la narrativa i la crítica literària en els cent anys que s'escolen des de la revolució «Gloriosa» del 1868 fins a la postguerra franquista. Així ens ho aclareix un subtítol tan oportú com el de *Relaciones culturales y literarias (1868-1960)* atès que el títol a seques, *De Cataluña y España*, crec que potser podria haver allunyat més d'un d'osques en un moment en què es publica i divaga, potser

en excés, sobre els nexes d'unió i desunió dels dos pobles.

L'autor ha aplegat, doncs, una trentena d'articles i conferències elaborats entre l'any 1997 i el 2013, ara puntualment esmenats per confegir aquest assaig voluminós que acara les lletres castelles i catalanes. Tanmateix, Sotelo exerceix de catedràtic de literatura espanyola de la Universitat de Barcelona i això, malauradament, ha esbiaixat massa considerablement el pes de l'obra cap a la primera d'aquestes cultures. Així, dels vint-i-sis capítols que conformen l'estudi, només nou afecten veus del nostre domini lingüístic: en part el de Joaquín M. Bartrina —l'únic nom que, significativament, Sotelo tradueix a l'espanyol—, el de Narcís Oller, el de Josep Yxart, els tres documents que dedica a Maragall, segons com els d'Alexandre Plana i el d'Eugeni d'Ors, i el de Josep Pla. Però és que si filem prim, exclosos Bartrina, Xènius i Plana, que pel que aquí ens afecta conreen el castellà, ens queden el d'Yxart, dos dels de Maragall i el de Pla, els quals analitzen respectivament llur vinculació amb el teatre espanyol de les acaballes del segle XIX, les lletres espanyoles d'abans i després de l'any 1936 i els escriptors de la generació del 98. I arribats en aquesta tesitura, només ens resta l'interessantíssim capítol d'Oller i els intents obstinats i més o menys desinteressats dels narradors peninsulars (els més «agressius» els de Pérez Galdós, els de Clarín, Pardo Bazán, Palacio Valdés...) per junyir Oller a la novel·la realista-naturalista castellana, o els lligams fructífers d'un Maragall iberista amb les lletres castelles; Sotelo equipara Maragall amb Antonio Machado i Juan Ramón Jiménez —que sosté que amb aquest darrer constituïren «los dos grandes poetas del Modernismo peninsular»— i el considera, ell